

© 2005 **А. А. Козловський**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА

1. Є Пізнання – є Право, немає Пізнання – немає й Права.

2. Право може виникати, існувати, реалізуватися й відмирати тільки завдяки і у формі Пізнання.

3. Пізнання пронизує всі елементи процесів правоутворення, правотворчості й правореалізації, складає саму їх сутність.

4. Право без пізнання переростає в безправ'я.

5. Відсутність або свідомо стагнація пізнавальних процесів у праві автоматично веде до неправових рішень і гносеологічно зумовленого безправ'я.

6. Праву, щоб бути справедливим, неминуче необхідно бути істинним, а отже, пізнавальним, гносеологічним.

7. Механізм, що забезпечує справедливість норми, а саму справедливість робить нормативною, це – процес пізнання.

8. Істинність є головним принципом поєднання нормативності та справедливості.

9. Справедливість не може бути хибною, істина ж не може бути ненормативною.

10. Неєфективність – це результат певної недопізнаваності норм, це свідчення їх негносеологічності.

11. Хибність норми зумовлює її неєфективність. Несправедливість норми є опосередкованим критерієм її неістинності.

12. Зумовленість справедливості пізнанням з необхідністю породжує проблему гносеологічного обґрунтування права як такого, що має за основну свою мету втілення в суспільні відносини ідеалів справедливості.

13. Функція розкриває сутність, сутнісну залежність. Універсальність, інтенсивність пізнавальної функції права свідчить про пізнавальну сутність, гносеологічну природу права.

14. Гносеологія права – самостійна філософсько-правова наука, яка саме й покликана розкрити пізнавальну природу права, виявити зако-

номірності *правового пізнання як необхідної умови функціонування самого права.*

15. Будь-який метод права чи правова методологія як система методів мають бути онтологічно й гносеологічно обґрунтованими: інша онтологія – інша й методологія права.

Примітка: Навіть у межах тільки однієї позитивістської парадигми, наприклад, методи аналізу, що використовуються класичним юридичним позитивізмом, кельзенівським нормативізмом та аналітичною юриспруденцією, істотно різняться між собою в силу прийнятих ними принципово відмінних онтологічних (закон, норма, мова) засад.

16. Метою гносеології права є експлікація онтологічних засад правового методу як імплікації його евристичного потенціалу.

17. Гносеологія постає єднаним ланцюжком між певною правовою теорією, її методом та фундаментальними філософсько-онтологічними засадами, на яких вони ґрунтуються.

18. Без гносеологічної експертизи будь-який пізнавальний метод “зависає в повітрі”, його пізнавальні межі реально не визначені, а отже, адекватне й ефективне використання його стає проблематичним.

19. Правова норма, будучи пізнавальним результатом, водночас слугує критерієм оцінки соціальної поведінки суб'єкта, знаряддям оцінювання її правомірності чи неправомірності і в такий спосіб реалізує себе тільки в динаміці пізнавально оціночної активності застосування права.

20. Реципієнт, щоб бути релевантним суб'єктом права має бути передусім гносеологічним суб'єктом. Але гносеологічним суб'єктом повинен бути і законодавець, навіть більшою мірою, ніж реципієнт.

21. Гносеологічна точка зору в праві ототожнює його розвиток з напруженим пізнавальним процесом.

22. В гносеології права пізнання розуміється як фундаментальна, найістотніша риса права,

з утратою якої воно стає дисфункціональним, нерелевантним і неправовим.

23. Вершини права – це завжди і вершини соціального пізнання, а видатні досягнення в пізнанні з необхідністю виражаються у правових формах.

24. Право, щоб постійно прогресувати й адекватно реалізовувати ідеали справедливості, повинно завжди бути пізнавальним правом, завжди функціонувати у формі правового пізнання.

25. Зменшення пізнавальної активності права з необхідністю веде до зменшення його нормативної регулятивності.

26. Право існує, функціонує і прогресує як єдина гносеологічно-правова система.

27. Особливості нації та національної психології завжди накладають свій відбиток на характер світобачення, способи пізнання світу і практичної активності в ньому, а в кінцевому підсумку визначають характер її національно-правової системи.

28. *Національно-гносеологічний принцип права*: як психологічні особливості нації знаходять своє відображення в системі права, так і вона свідчить про найважливіші особливості нації, які не завжди очевидні. Як нація тлумачить своє право, так і право репрезентує свою націю.

29. *Соціально-гносеологічний принцип права*. Пізнання і розвиток правовідносин неминуче зумовлюється особливостями і закономірностями соціального розвитку суспільства. А процес правового пізнання і розвиток права сприятливо впливає на загальний прогрес економічних і соціальних відносин. Взаємодія гносеологічно-правового і соціально-історичного чинників тут двостороння, але не завжди позитивна і не завжди рівномірна. Зміна характеру приписів правових інститутів може викликати негативні соціальні наслідки, а стагнація соціальних відносин не сприяє вдосконаленню правовідносин. З іншого боку, у взаємодії соціально-історичного та пізнавально-правового факторів один з них може бути явно домінуючим.

30. Історія права це значною мірою боротьба за писане право: з гносеологічного погляду воно не тільки дозволяє точно визначити певну правову норму, але є і механізмом виявлення, тобто пізнання її смислу, структури, недоліків, відкриття прогалин у праві, є пізнавальним засобом його розвитку.

31. Формула – результат, мета, а головне – механізм і мова розвитку права, тобто саме на ній сконцентровуються усі пізнавальні процеси, пов'язані з правом. Юридична техніка, норми права, інститути, галузі й підгалузі, презумпції і принципи права

– все це породження юридичної формули, її різновидів і способів її функціонування

Примітка: Те найбільш цінне, що римське право дало людству, пов'язане саме з юридичними формулами, в яких у концентрованій формі виражено накопичений правовий досвід і які й сьогодні є найефективнішим гносеологічним засобом розвитку права..

32. Формула – це мова права, спосіб його існування і розвитку. Вона найбільш адекватно виражає логічну природу і структуру права, чудово показує, чому автентичним методом права є саме логіко-догматичний метод. Право не вичерпується формулою, але воно завжди намагається виразитись у формулі й відобразити у ній певні соціальні відносини як чіткі, ясні й однозначні правовідносини. Тому без формул, по суті, немає й права, залишається тільки абстрактна ідея справедливості, яка не має конкретних форм застосування. Юридична формула – це концентрація загальної ідеї права стосовно певного виду поведінки. Наука права розвивається формулами.

33. Кодифікація – гносеологічний механізм внутрішнього саморозвитку права.

34. Те, що пізнається в праві, врешті-решт, і складає саме право, і навпаки, як розуміється право, те і пізнається в праві.

35. Право завжди пізнається як те, що вже вважається правом.

36. Потрібно зробити вибір. Право – це завжди вибір права. Водночас, як наслідок, вибір між правом і неправом.

37. Відповідаючи на запитання, що пізнається в праві, ми завжди робимо вибір певної природи права. А оскільки ми не маємо гарантії щодо правильності зробленого вибору, то неминуче постає гносеологічне питання щодо самого характеру вибору, питання про те, як робиться вибір взагалі.

38. Нація теж вибирає право, результатом цього вибору є національно-правова система.

39. Право не тільки історично-релятивне, воно також історично-абсолютне.

40. Абсолютне в праві складає предмет онтології права, відносно – предмет гносеології права. Гносеологія з'ясовує, як когнітивні, національно-психологічні, соціально-історичні коефіцієнти права трансформують абсолютне право і задають право реальне.

41. Право існує як пізнання, тому і пізнається в праві саме право як пізнання. Пізнання в праві і є саме право.

42. Право – це завжди інтелектуальна напруга, максимальна духовна концентрація всіх учасників правової ситуації. Ступінь інтелектуальної напруги

і духовної концентрації є показником характеру наявності права загалом і в конкретній ситуації зокрема. Тільки право як духовна концентрація може забезпечити адекватне, справедливе розв'язання спору про право. Право є дух й інтелект. Право є концентрація духу й інтелектуальна напруга. Де їх немає, де діють інтереси, хитрість, сила, лицемірство і демагогія, там немає права.

43. Право є дух, і його предметом може бути тільки людина як духовна цінність, як самоцінність. Сила й інтереси перетворюють людину на засіб, і тому вони не є право.

44. Автентичне право може існувати тільки у формі пізнання, пізнання ж постає найрелевантішою формою існування права.

45. Право приймається суспільством тою мірою, якою воно забезпечує справедливість. Справедливість же воно забезпечує настільки, наскільки йому відкрита істина, наскільки воно пізнавальне і пізнаване, наскільки воно є пізнанням.

46. Гносеологічно-правова динаміка суспільства – це динаміка “мати” і “бути”. Право ототожнюється з “мати”, мати право “мати”, коли насправді воно покликане дати змогу “бути”. “Мати, щоб бути” давно вже поглинуте принципом “бути, щоб мати”.

47. Право це завжди боротьба за право (Р. Ієринг). А основною формою боротьби за право є пізнання: пізнання дає істину, істина зумовлює справедливість.

48. Розуміння права як пізнання, зорієнтованого на справедливість, дозволяє нам виділити особливий шар права – гносеологічне право, як специфічну форму екзистенціального праворозуміння і правореалізації. В чому відмінність гносеологічного права? Це і те ж саме відоме нам право і водночас право особливе. Це принципово інше ставлення до старого права, нова установка, нова парадигма права. При зміні парадигми відбувається гносеологічне гештальтпереключення акцентів уваги і те ж саме право перед нами постає зовсім іншим, ми бачимо його іншими очима, розуміємо і використовуємо по-іншому, ставимо інші цілі. До цього часу існувало право і його пізнання, тепер є пізнання, яке породжує право.

49. Право не може бути несправедливим, справедливість же може впливати з іманентного пізнання конкретної правової ситуації, в чому не завжди зацікавлена система. Право, виходить, парадоксально незацікавлене у Праві. Отже, право тоді не дає Права, коли воно не бажає пізнавати, не бажає бути гносеологічним.

50. В науці будь-яке відкриття, будь-який висновок, поняття може вільно підлягати критиці, викликати недовіру і не прийматись. У праві ж критика, пов'язана з неприйняттям і невиконанням норми – заборонена. Критикуй скільки завгодно, але виконуй, навіть якщо затверджена норма сприймається тобою як не твоя норма. Право, призначене для реалізації свободи, придушує свободу, коли воно не пов'язане з живим пізнанням.

51. Право стає людським, тому що людина є основною метою, засобом і смислом права. Право стає гносеологічним, тому що людина як екзистенція є пізнання.

52. Пізнання права і пізнання правом – два прояви одного явища, сутність якого утворює право як специфічна форма антиномії належного і суцього.

53. Як пізнає право – таким воно і є, яким є право, так воно і пізнає.

54. Право є гносеологічне балансування між належним і суцим. Тільки у такій двоїстій формі воно може бути істинним правом, проте не таким, що “знає” істину, а таким, що шукає її, що наближається до неї, не віддаляючись при цьому від реальності. Точніше було б сказати: праву, щоб бути істинним, треба бути істиннісим.

55. Право набуває форми істини, щоб стати регулятивним, зраджуючи при цьому істинності як реальній основі регулятивності.

56. Стаючи істинним, право перестає бути істиннісим.

57. Ставши нормою, право не може не вважати себе істинною нормою, нормою-істиною, інакше кому вона потрібна і хто її забажає виконувати, знаючи, що вона заздалегідь хибна норма. Норма, щоб бути нормою, повинна стати істинною нормою, а отримавши статус істинної, вона зраджує істинності, стає хибною нормою, стає хибністю, й, отже, перестає реально бути нормою. Норма є статика, а норма-істина є статика істини. Що може бути більш хибним, аніж статика істини? Норма, стаючи правом, перестає бути правою. Стаючи істинним, право зраджує істинності й перестає бути справедливим. Право може бути тільки істиннісим.

58. Нормативний акт є засобом розв'язування суперечки між належним і суцим, але ніколи не є остаточним розв'язанням цієї суперечки.

59. Історія права – це історія конкретних, інколи трагічних прикладів змістовного розв'язання антиномії належного – суцього. Процес усвідомлення змісту належного й опанування засобів його реалізації в суцьому є сутністю гно-

сеологічної історії права, а рефлексія цього процесу – історію гносеології права.

60. В основі пізнання права лежать дві фундаментальні гносеологічні структури, які визначають його осмислення і розвиток. Своє теоретичне обґрунтування вони отримали в двох основних і протилежних історично сформованих пізнавально-правових парадигмах мислення та реалізації права, які між собою містять усе розмаїття концепцій відповідних типів, а саме: природно-правової та позитивно-правової парадигми права. Гносеологічні настанови релятивізму і догматизму, свідомо чи несвідомо прийняті в концепціях природного і позитивного права, зумовлюють усі особливості пізнавальних процесів у сфері права і його реалізації. Ці настанови протилежні, але однаково вони відображають основні ідеали і принципи, цілісну й водночас антиномічну природу права.

61. Догма є правовим способом закріплення істини. Догма є покажчиком і орієнтиром правильної поведінки, що найбільш гарантовано приводить до успіху.

62. Консервативність є найістотнішою характеристикою догми. Основна гносеологічна вада догми вже в тому, що вона завжди постає як істина, а все інше – як неістинне, має підганятися під неї. В догмі зупиняється пошук істини, і це вже робить її принципово неістинною щодо мінливого, динамічного світу, який перебуває в постійному розвитку і саморозкритті. В такому світі істина не може бути незмінною, істина теж розкривається і розвивається. Тому догма в чомусь принципово суперечить світові. Вона є способом пізнання світу, в глибинній основі своїй протилежним світові, що розвивається. В дискретно-континуальній антиномії буття догма абсолютизує момент дискретності і протистоїть континуальності, вона істина-дискретність і континуальна хибність.

63. Гносеологічна специфіка догми значною мірою визначає природу влади. А догматичність влади визначає межі її сили і безсилля. Континуальна онтологія неминуче поглинає дискретність і влада тане у розвитку. Догма зупиняє розвиток і водночас сама є моментом розвитку, базою розвитку.

64. Без догми, яка, здавалося б, зупиняє пізнавальний процес, неможливим було б правове пізнання. Необхідність формулювання догми сама собою є інтенсивним джерелом гносеологічного розвитку права.

65. Догматизм є зворотною стороною релятивізму. Догма абсолютизує одну істину й релятивізує всі інші. Для релятивізму відносні всі іс-

тини, окрім нього самого, тому він сам для себе є догмою. Релятивізм – це догматизм навиворіт. Сказане стосується і правового релятивізму, що постійно супроводжував історико-правовий процес. Більше того, можна стверджувати, що принцип релятивізму іманентно притаманний праву і такою ж мірою виражає фундаментальну сутнісну природу права, як і догматичний принцип. Право завжди було настільки ж догматичним, наскільки й релятивним, настільки релятивним, наскільки й догматичним. І не в розумінні рівнозначності цих аспектів права у всі часи, а в розумінні постійної константи їх співвідношення, що дорівнює умовній одиниці. Вихід за межі цієї константи перетворює право в неправу, в диктат і тиранію або у свавілля й анархію.

66. *Особистість як гносеологічно-правовий принцип*: кінцевою метою пізнання і розвитку права як соціального інституту є забезпечення свободи кожного та умов для самореалізації особистості; з іншого боку, саме на особистості лежить відповідальність за пізнання і розвиток самого права.

67. У кожен момент свого існування право стимулює гносеологічні процеси у суспільстві, але тільки в особистості вони знаходять свій вищий прояв і зворотну дію на право.

68. Розвиток права неможливий без особистості, як і особистість неможлива без права.

69. Право – гносеологічний механізм самореалізації особистості. На кожному етапі свого життя особистість по-новому ставить і намагається розв'язати проблему права і права як свого права: хто я такий, яке маю право і на що я можу претендувати?

70. Буття нав'язує свої закони і правила існування, неприйняття яких загрожує знищенням і перетворенням у небуття. Перед людиною стоїть завдання виявити ці закони і перетворити їх на правила своєї діяльності, в норми поведінки. В такий спосіб правила буття стають правилами людини. І ті норми, які суперечать законам буття, буттям же і знищуються. Вони не сприяють виживанню індивіда й соціуму, неконкурентноспроможні з масивністю буття. Тому правила поведінки, норми пов'язані з буттям, ним зумовлені. Тому й право, побудоване на нормах, – онтологічне, воно вкорінене в бутті. Зв'язок онтології з правом здійснює пізнання.

71. Онтологія через гносеологію перетворюється в право. Буття через засоби пізнання стає правовим.

72. Наскільки норма визначається буттям, настільки вона визначається й пізнанням, що переводить буття в норму.

73. Нормативізація права пізнанням впливає з природи самого пізнавального процесу, який завжди має нормативний характер.

74. Прийнявши раціоналізм як основну гносеологічну настанову, право також намагається бути максимально логічним і несуперечливим. У такий спосіб нормативність пізнання засобами логіки трансформується в нормативність права.

75. Право неминуче асимілює загальний рівень культури і тип пізнавальних процесів, які панують у суспільстві на певному етапі його розвитку.

76. Пізнання як форма соціальної активності неминуче трансформується у форми правової активності.

77. Наскільки право стає пізнавальним, настільки й пізнання стає правом. Пізнання переживає правову трансформацію, нормативізується і постає у формі пізнавальної динаміки правових норм.

78. Право в кінцевому підсумку власне і є специфічною формою буття, тому не може суперечити буттю як такому. Право, що суперечить буттю, перестає бути правом. Онтологія права і норми права розкриваються через їх гносеологію.

79. Нормативність пізнання набуває свого концентрованого правового виразу в нормі права. Норма права і є найбільш інтенсивним і цілісним проявом гносеологічної природи права, предметом найбільшої пізнавальної напруженості суб'єктів правовідносин і суспільної саморегуляції в цілому. Норма права – це не статична структура, а спосіб пізнання реальності. Вона є відповіддю й запитанням про реальність водночас. Пізнавальні процеси, які відбуваються в суспільстві, поступово трансформуються в процеси правового пізнання. Динаміка норми права – це не що інше, як динаміка пізнавальних процесів.

80. Щоб норма права реалізувалася, вона має розкрити перед суб'єктом усі свої пізнавальні можливості, а це досягається тільки завдяки активності самого суб'єкта. Пізнання є джерелом, рушійною силою, структурою і наслідком дії норми.

81. Без пізнавальної інтенсивності немає й норми права. Це впливає з того, що вона сама не тільки є породженням пізнання, але й у своїй структурі, у будові та взаємодії елементів уже закладає умови, форми і необхідність пізнавальних процесів.

82. Норма права є не тільки гносеологічним результатом практичного соціального досвіду. Своєю логічною структурою, складом і динамікою елементів вона об'єктивно передбачає необхідність пізнавальної активності суб'єктів правовідносин.

83. Право є своєрідним “гносеологічним акумулятором”, ефективним накопичувачем пізнавального досвіду суспільства.

84. Те, що в гносеології розуміється як істина, хибність і невизначеність, у структурі диспозиції норми права трансформується в обов'язковий, заборонений і дозволений типи поведінки.

85. Що таке обов'язок, як не трансформація істини в належне, реалізація якого є єдиною умовою виживання і суспільства, й індивіда.

86. Те, що суспільство на даному етапі свого розвитку сприймає як істину, те воно й робить обов'язковим для себе.

87. Істина як гносеологічна категорія нормативізує правовий процес, пізнання стає нормативним і правовим.

88. Оптимальна взаємодія права і пізнання трансформує право в синкретичне нормативне пізнання, де аспект нормативності відіграє основну роль.

89. Заборона, будучи правовим виразом гносеологічної хибності, нерозривно пов'язана з обов'язком, як і хибність – з істиною. Подібно до того, як хибність є зворотною стороною істини, так і заборона є зворотною стороною обов'язку. Заборона – це негативний обов'язок, і коли обов'язок стає хибним, не відповідає дійсності, на нього накладають заборону, обов'язок перетворюється на заборону. Так само хибна заборона підлягає обов'язковій забороні, перетворюється на обов'язок. Отже, гносеологічний взаємозв'язок істини й хибності у правовій нормі трансформується у взаємозв'язок обов'язку і заборони.

90. Помилки пізнавального процесу неминуче ведуть до поразки. Санкція – це і є завжди поразка, а поразка – приведена в дію санкція буття.

91. У будь-якому разі санкція є гносеологічною поразкою суб'єкта. Санкція – це наслідок хибного уявлення про найкоротший шлях до суспільства і до самого себе.

92. Норма постає своєрідним акумулятором і каталізатором процесів правового пізнання, без яких вона втрачає можливість реалізації своїх основних функцій.

93. Гносеологічність правової норми є необхідною умовою її регулятивності.

94. Пізнання породжує нормативність права й забезпечує його регулятивність.

95. В гносеології істина розуміється предусім як процес, як процес пізнання істини, кожен з етапів якого може дати тільки відносну істину. Фіксація якогось моменту пізнавального процесу як абсолютно істинного призупиняє сам процес і перетворює істину в хибність через невідповідність новим умовам і обставинам. Саме на не-

врахуванні цієї гносеологічної обставини побудована абсолютизація позитивістами значущості норм закону.

96. Як природа визначається причинністю й необхідністю, так свобода людини визначається метою та обов'язком. Природна необхідність і свобода людини постали як дві самодостатні реальності, що взаємодіють, перетинаються, але не можуть бути виведені одна з одної. На основі цих міркувань Кантом була сформульована одна з відомих його антиномій – антиномія свободи й необхідності. Філософсько-правові системи, як правило, обирають якусь одну зі сторін вказаної антиномії.

97. Неоднозначний характер природи цілей людської життєдіяльності та неможливості їх редукції до чисто матеріальних інтересів і фізіологічних потреб зумовлює наступний висновок: людина, на відміну від тварини, істотно відрізняється тільки духовністю, яка й визначає її сутність і призначення, зумовлене трансцендентальними цілями. Тому й не вдається повністю звести право, зумовлене цілями, до простого прагматичного засобу соціальної організації, до чистого примусу. Завжди у правовій реальності виявляється ціннісний надлишок, який і дозволяє міркувати про справедливість використаних засобів або про межі допустимості примусу. Цей трансцендентний надлишок завжди є полем теоретичної активності прибічників природно-правової думки.

98. Яке місце посідає гносеологічний підхід у визначенні мети права й правових цілей, тобто яке значення мають процеси пізнання у розв'язанні телеологічних проблем права? Їх роль і значення впливають із природи самого права: якщо вважати кінцевим орієнтиром правового розвитку «Суспільство духовної самореалізації особистостей», то стає очевидною неможливість досягнення такої мети без напруженої інтелектуально-пізнавальної роботи суб'єкта правовідносин.

99. Неможливо собі уявити бездуховну творчість або творчу бездуховність, що є абсурдом. Творча бездуховність є лише неправильною назвою саморуйнації особистості у формі шаленої активності хворобливого егоцентризму. Відсутність духовності в будь-якій сфері діяльності зводить її в кінцевому підсумку нанівець, знецінює її, перетворює з засобу на самоціль, а потім, відповідно, вже й самого суб'єкта перетворює на засіб. Де діяльність людини перестає бути засобом духовної самореалізації, там сама вона стає засобом цієї діяльності, зникаючи як особистість.

100. Духовність як основа творчого самоздійснення завжди постає у формі напруженого інтелектуального пізнавального процесу. Духовність

– це завжди пізнання. Адже сутністю творчості є винайдення, відкриття, виготовлення чогось принципово нового, оригінального, того, що ще ніколи не існувало і не має аналогів. Без принципової новизни немає творчості. Тому творчість є найвищою, але водночас і найнапруженішою формою пізнання.

101. Творчість, Духовність, Пізнання – поняття одного порядку. Як творчість неможлива без духовності, так духовність неможлива без процесів пізнання та самопізнання. Ось чому, коли стверджується мета розбудови «Суспільства духовної самореалізації особистостей», необхідною умовою і головною формою її реалізації передбачається саме Пізнання, напружені пізнавальні процеси, гносеологічна інтенсивність суб'єктів правовідносин.

102. Право за самою своєю природою вимагає постійної інтелектуальної «розумової роботи, здійснюваної для переходу від правоположення до вчинку» (М. А. Гредескул). Оскільки будь-яка норма права є абстрактною моделлю певного типу поведінки, то її конкретизація, пристосування до конкретних умов з необхідністю вимагає пізнавальної активності суб'єкта.

103. Телеологічна двоспрямованість права збігається із особливістю правового пізнання – зовнішньою і внутрішньою визначеністю цілей права і правових цілей. Реалізація права тут постає як реалізація через пізнання його різноспрямованих і різноякісних цілей. Отже, пізнання і мета права у своїй реалізації збігаються. Звідси і впливає особливе значення гносеологічного підходу до розкриття сутності цілей права і цілей правового пізнання.

104. Пізнання стає не тільки засобом визначення цілей права, а й, будучи нерозривно пов'язаним із ними, стає метою самого права. Більше того, право стає гносеологічною самоціллю. Істина і справедливість зливаються в єдиному процесі функціонування права.

105. Пізнання є не тільки засобом розвитку і функціонування права. У такому випадку воно виконувало б суто інструментальні функції стосовно права, і не було б жодних підстав говорити про гносеологічну природу права, про пізнавальну функцію права, а тим більше про гносеологічну самоціль права. Пізнання не ззовні нав'язується праву, а є формою самореалізації права.

106. Розуміння права як гносеологічної самоцілі враховує дві його взаємопов'язані сторони: інтенсивні пізнавальні процеси відбуваються як у напрямі техніко-юридичного, системно-догматичного його вдосконалення і розвитку, що свід-

чить про розгортання його внутрішнього логіко-структурного гносеологічного потенціалу, так і в ціннісно-орієнтаційному, соціально-гуманістичному напрямі, в чому проявляється пізнавально-смыслова заангажованість, онтологічна вкоріненість права у соціальне буття.

107. Антиномічність правової норми з точки зору пізнання може бути визначена у формі гносеологічної антиномії норми права: з одного боку, норма права – це результат (статика) пізнання і тому постає як уявлення про істину в даний момент; з іншого боку, норма права – це процес (динаміка) пізнання, оскільки, сформульована відносно й на основі причин і обставин минулого, вона може виявитися хибною щодо причин і обставин майбутнього, а тому має бути пристосована до них. В усякому випадку її адекватність і регулятивність стає проблематичною.

108. Визнання норми тільки як істинної поступово перетворює її в хибність, і навпаки, усвідомлення неповноти норми актуалізує пізнавальні процеси і в такий спосіб забезпечує максимально можливу її істинність, але при цьому неминуче послаблюється її нормативність.

109. Позитивіст не помічає, що, стверджуючи позитивне право як автентичне право, потрапляє в своєрідну гносеологічну пастку – результат як наслідок процесу самим процесом і знищується.

110. Норма права є не тільки результатом пізнавального процесу, а й початком його, основою і засобом гносеологічного механізму розвитку права.

111. Гносеологічна константа права є найпотужнішим фактором, що сприяє розкриттю юридичної специфіки норм права, тобто їх нормативності й регулятивності.

112. У нормативізації пізнавальних процесів – сутність їх правової трансформації.

113. Наскільки право є результатом буття і пізнання, настільки й воно саме задає буття і пізнання. Нормативна трансформація пізнання переходить у гносеологічну трансформацію права.

114. Право не тільки зумовлене пізнанням, а й функціонує у формі пізнавальних процесів.

115. Право настільки ж регулятивне, наскільки й пізнавальне.

116. Право є наймогутнішим, найефективнішим механізмом соціального пізнання з усіх, що існують у сучасних соціальних науках, і саме тому (що на відміну від них) право має у своєму розпорядженні велетенську лабораторію, в якій воно безперервно і постійно може спостерігати наслідки своїх експериментів, уточнювати умови його проведення, ускладнювати чи спрощувати його хід.

117. Право є найефективнішим механізмом самопізнання суспільства.

118. Суспільство здебільшого має таке право, на яке воно здатне. Водночас право може бути значно вищим від того суспільства, в якому воно функціонує, як і навпаки, суспільство об'єктивно може вимагати удосконалення власної системи права.

119. Право віддзеркалює стан суспільства, але й суспільство намагається в праві постати як злагоджений, цілісний і чітко діючий механізм. Для цього воно формує самостійний вид інтелектуальної діяльності – науку правознавства, в якій акумулює знання про природу і закономірності права.

120. Право може виконувати свої функції завдяки пізнавальній експансії у сферу найрізноманітніших суспільних відносин. Тільки у формі пізнання право може залишатися правом, тільки акумулюючи увесь свій гносеологічний потенціал, право може розв'язувати проблеми регулятивності.

121. Якщо предмет регулювання не пізнаний, якщо недооцінена специфіка конкретної ситуації, якщо законодавець не поінформований про всі особливості відповідних соціальних зв'язків – чи може відбутись адекватне їх врегулювання?

122. Право – свого роду вид експериментального пізнання.

123. Створена правова норма – це завжди або реалізація наявного теоретико-правового знання, або теоретизований експеримент, теоретичний запит до соціальної реальності, яка має дати відповідь на питання законодавця про правильні прогнози або про хибність припущень, недовраховані обставини тощо.

124. Право постає як специфічний гносеологічний механізм виявлення логічної структури соціальних взаємодій, на основі якої воно тільки й може будувати свою регулятивну діяльність.

125. Право виявляє своєрідну математику функціонування суспільства, структурно-функціональні закономірності соціальної динаміки, яку виражає в певній сукупності юридичних формул.

126. Інститут права – логічно узгоджена система норм, тому він не тільки не сприймає суперечливі цій системі норми, але й сам породжує норми, логічно необхідні для заповнення його прогалін.

127. З правом як об'єктом пізнання відбувається *sui generis* гносеологічна трансформація, внаслідок якої право саме стає специфічною теорією пізнання, водночас і теорією соціального пізнання.

128. Пізнання права і право як пізнання – це дві сторони єдиного гносеологічно-правового процесу.

129. Правова трансформація пізнання забезпечує своєрідне “переливання” підтвердженого практикою історичного досвіду суспільства у відповідні форми правових норм та інститутів, забезпечує їх адекватність і соціальну релевантність. Гносеологічна трансформація права перетворює його на специфічний метод пізнання й структуризації соціальної дійсності, виявлення його автентичності та регулятивних потенціалів. Так право з пасивного об’єкта пізнавального процесу стає активним гносеологічним суб’єктом загальної системи соціального пізнання.

130. Теорія права поступово зливається з сучасною компаративістикою як основною ареною розгортання теоретико-правового аналізу універсальних правових конструкцій і постулатів.

131. В соціумі час від часу актуалізується гносеологічного плану проблематика, опанування якою визначає принципові шляхи подальшої еволюції права і суспільства.

132. Інтенсифікація соціального чинника ставить автоматично питання актуальності відповідної правової форми.

133. Основна гносеологічна антиномія сучасного державотворення: чим більше демократичних і правових інститутів у суспільстві, тим менш керованими й ефективними стають процеси соціального управління й, відповідно, слабшає держава; і навпаки, чим сильніша держава, тим більше на шляху до своєї могутності вона вимушена утискувати демократію і неминуче обмежувати права й свободи громадян.

Сьогоднішній світ перебуває в інтенсивному пошуку прийнятних, цивілізованих форм гносеологічного розв’язання вказаної антиномії держави: демократія чи сила, права чи могутність.

134. Реалізація ідеалів природно-правової парадигми в соціальних відносинах неминуче передбачає дію гносеологічних констант морально-етичного походження, гносеологічну дію ціннісної регуляції поведінки. Автоматичне виконання моральних норм саме тому неможливе, що вони самосуперечливі за своєю природою і вимагають пізнавального розв’язання у формі виявлення оптимальної міри поведінки як специфічного зняття антиномічності егоїстично-альтруїстичної конструкції добра, блага, справедливості.

135. Нормативно належне як породження минулого і майбутнього породжує напружену гносеологічно-правову антиномію. Належне, зумовлене минулим досвідом, не може бути однозначно придатним для нових, змінених соціальним розвитком ситуацій. З абсолютно належного воно перетворюється спочатку на відносно на-

лежне, а відтак – і на зовсім неналежне, в антицінність. Належне, зумовлене ідеалами майбутньої гармонії, ще не є абсолютно належним, оскільки не підтвердило своєї істинності, тобто воно, як і належне, породжене минулим, є відносно належним. Водночас право, щоб забезпечити стабільність у суспільстві, наказує виконувати норму як істинну норму, як обов’язкову схему поведінки. Отже, виходить, що в нормі концентрується належне, яке є водночас гносеологічно необґрунтованим належним, тобто неналежним, адже тільки істина породжує обов’язковість.

136. Функціонування права постає як гносеологічне балансування між належним і сущим, цінностями і реальністю, в якому аксіологічні фактори відіграють роль необхідних констант епістемологічного процесу праворозвитку.

137. Постійне розв’язання аксіо-гносеологічної антиномії норми права є тим пізнавальним механізмом, за допомогою якого долаються крайнощі природно-правового та позитивно-догматичного підходів у розумінні сутності права.

138. Право – тотально гносеологізоване явище. Більше того, є всі підстави стверджувати, що пізнання постає найглибиннішою сутністю права: є процес пізнання – можна говорити про наявність права, немає пізнання – немає й права.

139. Гносеологічна природа права є *об’єктом* окремої теоретико-правової науки – гносеології права, а *предметом* її – вивчення закономірностей правового пізнання як необхідної умови функціонування і розвитку самого права.

140. Судовий процес – це гносеологічне змагання протилежних або навіть суперечливих інтерпретацій однієї й тієї ж групи юридично значущих фактів.

141. Увесь правотворчий і правозастосовчий процес здійснюється через розв’язання низки пізнавальних проблем герменевтичного плану: необхідність розуміння соціальної ситуації, з’ясування форм її правової регламентації, роз’яснення основних положень законодавчого проекту, офіційне тлумачення прийнятого закону, неофіційні інтерпретації окремих його приписів у процесі реалізації та застосування права тощо.

142. Герменевтичність права є однією з найістотніших його властивостей, а герменевтичний процес загалом є основним джерелом і формою його розвитку.

143. Право настільки є правом, наскільки воно герменевтичне, і юрист є настільки юристом, наскільки він герменевтик.

144. З погляду символічно-сислової природи правової матерії, закон – це “особливого роду ви-

раз думки”, а думка завжди потребує розуміння, розкриття смислу. “Тлумачити закон означає розкрити істинний смисл його”. Отже, проблема розуміння як основна проблема філософської герменевтики є водночас і основною проблемою герменевтики права і, відповідно, предметом самостійної науки юридичної герменевтики. А процедура тлумачення як одна з найважливіших у праві постає пунктом перетину безлічі філософських, логіко-гносеологічних модальностей і суто техніко-юридичних властивостей права.

145. Текстовий варіант нормативного припису завжди потребує гносеологічної активності суб'єкта права у формі інтерпретаційної діяльності: 1) аналіз смислових значень слів, термінів і синонімічних утворень і вибір серед них таких, що найбільш адекватно відображають думку законодавця, 2) конструювання припису за схемою, яка серед усіх інших можливих синтаксичних побудов максимально сприяла б розкриттю смислу, передбаченого законодавцем.

146. При створенні закону законодавець неминуче потрапляє у своєрідне *правове герменевтичне коло*, сутність якого полягає в тому, що чим точніше викладається смисл і призначення юридичного припису, тим більш громіздким і ускладненим спеціальною термінологією стає сам текст припису і тим складнішим він стає для розуміння його реципієнтом, для котрого він і призначений.

Недаремно відзначають дослідники герменевтичних проблем права, що «немає більш вірного шляху не зрозуміти закону, як прочитати його дослівно».

147. Коли розглядати право на рівні його текстуального вираження, то можна виявити одну з фундаментальних правових антиномій суто герменевтичної природи: з одного боку, правові тексти повинні бути чіткими, однозначними і ясними для розуміння їх максимально більшістю громадян-суб'єктів правовідносин, з іншого боку, реалізація сформульованої вимоги призвела б до переривання встановлених у суспільстві традицій правозастосовчої практики і юридичного мислення, що забезпечують безперервність і стабільність функціонування правової системи.

148. Суб'єкти права, чи то пересічний громадянин, чи професійний юрист (останній ще більшою мірою), постійно вимушені здійснювати інтелектуальні інтерпретаційні дії, без яких вони просто неспроможні використати нормативний матеріал для своїх практичних цілей.

149. Вказана герменевтична константа є лише специфічною формою загальних пізнавальних

процесів у праві, що зумовлюють його функціональну регулятивність.

150. Неможливо уявити собі хоч на мить дію права поза інтерпретаційною активністю суб'єктів правовідносин, а отже, й поза інтелектуально-пізнавальною напругою, з нею пов'язаною. Тому вже на рівні законодавчого чи будь-якого іншого нормативного тексту право функціонує саме як пізнавальний процес і поза ним втрачає свій регулятивний потенціал.

151. Гносеологічна навантаженість правового тексту свідчить про гносеологічну навантаженість права загалом.

152. Рано чи пізно конфлікти розв'язуються, і це відбувається саме за рахунок гносеологічно-інтерпретаційної рефлексії наявного регулятивного потенціалу правової системи. Свою специфічну роль тут відіграють саме герменевтичні константи правового пізнання.

153. В екстремальній ситуації правового дискурсу відбувається справжня динаміка регулятивних механізмів права і саме тут найбільше проявляється така властивість, як тотальна й фундаментальна залежність їх ефективності від пізнавальної насиченості у формі герменевтичних процесів.

154. Задіяність у герменевтичному процесі не тільки мовних, а й суто людських, особистісних чинників екзистенціального плану визначають гносеологічну природу судового рішення та існуючої змагальної системи судочинства концентрованим виразом функціонування правової системи суспільства загалом.

155. Інтерпретація – це завжди екзистенціально-пізнавальна процедура, в якій описування, пояснення і виправдання нерозривно пов'язані між собою. Суб'єкт увесь у своїй інтерпретації. В ній відображається не тільки його розумові здібності, рівень освіти, особливості виховання, а й прийняті ним цінності, розуміння мети і смислу права.

156. Тлумачення певної правової ситуації ніколи не може бути чисто об'єктивістським, поза-особистісним, воно завжди має екзистенціально-правову природу. Суддя орієнтується не тільки на виявлення істини як основної умови справедливого вироку, він водночас відповідальний перед усією правовою системою, яка довірила йому цю престижну посаду, й тому неминуче діє у сфері прийнятих у цій системі правових цінностей, техніко-юридичних традицій, оскільки завжди залежний від майбутніх оцінок своєї діяльності колегами, які так само функціонально заангажовані системою і дотримуються такої ж корпоративної правової парадигми.

157. Істина постає як з'ясування питання про те, що визнавати правовою реальністю не тільки тому, що вона сама собою гносеологічно завжди відносна і не може бути виявлена остаточно в абсолютному значенні, а й тому, що вона є наслідком боротьби інтепретацій і сама постає як свого роду завершальна інтерпретація, що набула офіційного значення. Оскільки інтерпретація, як ми бачили, не може бути чисто інтелектуальною процедурою, а завжди екзистенціальна, життєво-значуща для всіх учасників процесу, то й істина як його наслідок не може вважатися суто об'єктивістською за своїм змістом, вона також екзистенціальна і є наслідком особистісного духовно-пізнавального освоєння і творення реальності як певної смислозначущої цінності.

158. Якби спеціально розроблені методи об'єктивістської інтерпретації фактів і юридичних текстів могли однозначно забезпечити виявлення істини, то ніколи б не поставала проблема герменевтики права.

159. Право може функціонувати саме як пізнавальний, гносеологічний процес, поза яким воно втрачає свою регулятивність.

160. Юридична логіка – це наука, яка вивчає закономірності застосування логічних теорій у правовому пізнанні та юридичній практиці.

161. Логіка є невід'ємним елементом будь-якої правової реальності, визначальним моментом її внутрішньої сутнісної структури.

162. Починаючи від структури норми, первинної клітини права, й закінчуючи системою законодавства та системою права, логічність пронизує всю правову матерію, всі етапи її розвитку й функціонування. Недаремно системність і формальну визначеність зараховують до сутнісних характеристик права.

163. Логіка є гносеологічним механізмом породження права, засобом його реалізації та методом розкриття його сутності, іншими словами – однією з найістотніших констант функціонування права.

164. Кожна наука, як відомо, відрізняється від іншої своїм власним специфічним предметом і методом. У праві цей метод (а саме: формально-догматичний) має логічну природу, що свідчить про логіко-гносеологічну природу самого права.

165. Оскільки метод завжди зумовлюється предметом, то в даному разі логіка як метод зливається з самим правом, трансформується в нього, стає юридичною логікою. І навпаки, логічна природа права породжує правову логіку як свій метод саморозкриття і самореалізації.

166. Чисто формального, чисто структурного аспекту права, який би не визначався реальним

правом, просто не існує. Завжди відбувається взаємодія і взаємозлиття формального і правового, утворюється певна формально-правова синкретичність. Закономірності її функціонування вивчає юридична логіка – наука про правовий метод.

167. Логіка завершує будь-яку систему права. Та чи інша концепція права стає повною та завершеною з експлікацією своєї логіки, яка дозволяє як визначити і розкрити певну правову структуру, так і задати механізм її реалізації.

168. Норма – це завжди судження, логічне судження, і воно не може виражатися, змінюватись і реалізуватись інакше, як у відповідності з законами логіки.

169. В нормі-приписі може бути відсутня чи то гіпотеза, чи то санкція, чи навіть сама диспозиція, але цілісна природа норми не припускає відсутності жодного її елемента, і всі вони необхідно мають бути присутні, всі вони дійсно присутні, хоч і розкидані часто по різних нормах-приписах, тому цілісна, єдина правова норма завжди постає як логічна норма, як результат логічного аналізу.

170. Норма може бути ефективною, живою нормою, коли вона – цілісна норма. Її цілісність задає, з одного боку, логічну структуру реалізації норми, з іншого боку, розгортається в систему законодавства і систему права, яка завжди є логічною системою.

171. Логіка у взаємодії з правом, стаючи юридичною логікою, формує право, реалізує його і в цілому проявляє себе як фундаментальна логічна константа правового пізнання, а отже, і загального розвитку права.

172. Якщо гіпотеза є минулою умовою, обставиною поведінки суб'єкта, то санкція є такою ж майбутньою обставиною його поведінки. У темпоральному плані поведінка суб'єкта є моментом “тепер”, що викликаний минулим і неминуче зумовлює майбутні наслідки. Кожне “тепер” є породженням минулого, містить його в собі й водночас є зародком майбутнього, відносно визначеного тією мірою, якою ми впливаємо на “тепер”.

173. У структурі норми права ми спостерігаємо мікросхему структури часу загалом: минулому, теперішньому, майбутньому в нормі відповідають гіпотеза, диспозиція, санкція. Вказані характеристики слугують істотним онтологічним аргументом на користь триелементної структури норми. Коли ми відкидаємо гіпотезу, це означає, що ми відмовляємося від власної зумовленості минулим, а коли ми ігноруємо санкцію, це означає, що ми відмовляємося від власного інтересу, від цілей, яких намагаємося досягти в майбутньому.

174. Якщо в структурі норми права гіпотезі відповідає минуле, диспозиції – теперішнє, санкції – майбутнє, то так само очевидним є те, що в процесі функціонування права санкція тільки для нас є майбутнім, для іншого уповноваженого суб'єкта права вона стає теперішнім способом діяльності по застосуванню права. Кожна мить теперішнього викликана минулим і зумовлена майбутнім, тобто в ній певною мірою присутні моменти минулого і майбутнього. Так само кожний елемент норми права певною мірою «насичений» акцидентальними моментами, властивостями інших її елементів.

175. Гіпотеза безглузда, якщо не передбачає диспозицію. Саме диспозиція перетворює велику масу розмаїття фактів у визначені юридичні факти, осмислені обставини й умови дії.

176. Взаємонасиченість властивостями і характеристиками всіх структурних елементів норми права, їх відносна тотожність і відмінність зумовлюють можливість їх взаємного переходу одне в одного і забезпечують динаміку правового процесу. Інша справа, що в такому разі значно ускладнюються пізнавальні операції, з ними пов'язані, але це є тільки зайвим свідченням того, що без певної гносеологічної інтенсивності право не може існувати.

177. Позитивне право ставить своїм завданням охопити усі найбільш важливі форми поведінки і процесуальні ситуації з тим, щоб прийняття рішень мало чисто логічний, автоматичний характер і виключало, зводило нанівець ігрові аспекти судового процесу. На цій головній настанові базувалася школа юридичного позитивізму.

178. Юридичний позитивізм має основним принципом і настановою намагання мінімізувати варіабельність при розв'язанні юридичних конфліктів, що залишається чинною тенденцією у більшості сучасних правових систем світу.

179. Повністю виключити змагальний, ігровий, тобто вірогіднісний момент у розв'язанні юридичних конфліктів практично неможливо. По-перше, тому що неможливо передбачити усі вірогідні життєві ситуації, що можуть набути форми юридичного конфлікту. Історичний розвиток суспільства з необхідністю породжує нові оригінальні форми соціальних конфліктів, і юридична формалізація процедур їх розв'язання може тільки в часовому відношенні слідувати за їх виникненням. Тому в момент актуалізації цих конфліктів невизначеність шляхів їх розв'язання максимальна. Щоб уникнути небезпеки явно неправових рішень, використовується механізм змагальності сторін обвинувачення та захисту.

По-друге, у випадку протилежної ситуації, коли стаття закону чітко передбачає наявний юридичний факт, але загальна соціальна ситуація докорінно змінилась і тому даний факт оцінюється вже по-новому, також можливе неправове рішення (на основі застарілої статті закону). Змагальний момент у даному випадку забезпечує в судовому процесі механізм “переливання права” зі сфери реального функціонування суспільства у формалізований достатньо статичний процесуальний інститут судочинства.

180. У суспільстві відбувається постійне балансування між правовим наданням індивідуумам можливості самореалізації (оскільки саме особистості найбільш відповідальні за прогрес) і правовим обмеженням “самореалізації”, які явно суперечать інтересам більшості. Отже субстанційний конфлікт між інтересами мас і особистості, а на міждержавному рівні – інтересами окремої країни та світовим співтовариством, зумовлює суперечливу сутність права і цим робить його тотожним за фундаментальною структурою тим конфліктним соціальним явищам, які повинні бути врегульовані правом. Тотожність динамічної природи права соціальній динаміці конфліктів забезпечує його принципову придатність для досягнення своїх цілей.

181. Право і пізнання не утворюють ідеального теоретико-практичного тандему. Суперечність між суспільством і правом розв'язується гносеологізованим процесом реалізації права, але саме пізнання, сама гносеологія також перебувають стосовно права у відношенні тотожності й протилежності, тобто складають специфічну суперечність, своєрідний гносеологічно-правовий конфлікт.

182. Право – тотально гносеологізоване явище, а гносеологія – тотально нормативна.

183. Гносеологізованість права і нормативність гносеології показують, що в специфічних субстанціях пізнання і права є якісь фундаментальні спільні елементи, відокремлення яких веде до втрати основної якості права як права і пізнання як пізнання.

184. Право – це вираз об'єктивної потреби суспільства у певному порядку самоорганізації. Об'єктивність потреби породжує примусовий характер певного типу самоорганізації суспільства. Отже, нав'язувальний характер порядку говорить про силову природу права. Безсиле, безвладне право так само не право, як і ненормативна влада – не влада.

185. Норма це порядок, упорядченість, правильність. Норма протистоїть хаосу і безпорядку, вона призначена зробити суспільні відносини розумними, максимально наближеними до відпові-

дності людській природі, вона виділяє з усіх можливих варіантів поведінки саме ті, які вже виправдали себе як найбільш ефективні й соціально цінні та гуманні.

186. Право стає більш гносеологізованим, більш залежним від пізнавальних процесів, а пізнання – більш методологічним, нормативним. Розвиток пізнавальних аспектів права, пізнавальних процесів у структурі права призводить до необхідності виділення окремої науки, гносеології права, предметом якої і є вивчення закономірностей правового пізнання як необхідної умови функціонування і розвитку самого права.

187. Фундаментальна гносеологічно-правова антиномія. Право – відносно консервативна соціальна система і вона не встигає за динамікою розвитку суспільства. Саме консервативність права є його найважливішою перевагою і дозволяє відігравати роль надійного тилу, перевіреного критерію всіх соціальних нововведень. Адже право, норми права – це такі форми поведінки, які з усіх її можливих варіантів у минулому виявилися найбільш ефективними, тому прийняті у суспільстві як обов'язкова форма поведінки для всіх. Право постає як істина про правильну, раціональну поведінку. Але ця істина ґрунтується на минулому досвіді, досвіді вчорашнього дня. Ця істина і цей досвід узаконюються в праві як абсолютна істина у формі закону, який не можна не виконувати. Однак, розвиток суспільних відносин і соціального пізнання постійно породжує або більш досконалі форми поведінки, або взагалі принципово нові їх форми, які суперечать закону чи просто не вписуються в закон, самі ж вони є соціально цінними. Пізнання, отже, є постійною негацією права. Своїм розвитком пізнання відмінняє діюче право, поглинає його, “перемелює” в собі. Право, зі свого боку, саме намагається поглинути пізнання і веде до зупинки розвитку знання: знання, яке стало правом, перестає розвиватись, оскільки узаконюється як істина в останній інстанції, як абсолютна істина, яку не можна не враховувати і в якій неможливо сумніватися. Пізнання ж – це завжди сумнів, який не хоче знати якихось остаточних істин. Отже, *пізнання заперечує право, право заперечує пізнання*, хоча вони й не можуть існувати одне без одного, тому й утворюють одну-єдину суперечність, що розвивається.

188. Р. Ієрінг стверджував, що реалізація є основною ознакою права. Б. О. Кістяківський наполягав на необхідності «визнати реалізацію права основним моментом для його пізнання». З позицій гносеології права можна стверджувати, що саме пізнання є основною умовою реалізації права.

189. Право взагалі неможливо розглядати без паралельного теоретичного усвідомлення шляхів його пізнання, адже ми завжди отримуємо таке право, залежно від того, якими методами ми його відкрили і розробили. Інші методи – інше право, інша теорія пізнання – інша теорія права. Скільки гносеологічних концепцій – стільки й концепцій права.

190. Пізнавальний процес пронизує всі етапи функціонування права.

191. Пізнання супроводжує право в будь-який момент його існування, є джерелом його регулятивної енергії.

192. Подібно до того, як аспект формальної визначеності права вивчає наука юридична логіка, аспект державної забезпеченості права – теорія держави, так особливості пізнавальної інтенсивності права як важливішої і суттєвої його ознаки повинна вивчати специфічна й самостійна наука – гносеологія права.

193. Сьогодні виникає нагальна потреба говорити про гносеологічну екологію самого права, точніше, про проблему гносеологічного обґрунтування права.

194. Будь-яка правова концепція має онто-гносеологічну структуру і може бути віднесена за своєю онтологією до певної категорійної суперструктури з відповідною їй гносеологією.

195. Право і пізнання стають тотожними, пізнання постає сутністю права, а право – формою пізнання.

196. У концепціях гносеологічного типу право породжується, функціонує і реалізується саме у пізнавальній формі, пізнання стає ніби самою сутністю права, способом його існування. І хоч у цих концепціях також приймається певна онтологія, основний акцент робиться все ж таки на пізнавальному процесі реалізації вказаної онтології.

197. Більше того, є підстави стверджувати, що національно-правові системи будь-якої країни оптимально розвиваються тільки за умови наявності гнучкої, динамічної системи пізнавальних методів, релевантних праву, адже в іншому випадку (як це до деякої міри спостерігається в сучасній Україні), коли немає ні визначеної національно-правової онтології, ні, тим більше, обґрунтованої пізнавальної методології сучасної правотворчості, правова система неминуче пробуксовує в своєму розвитку, не дає очікуваних ефективних наслідків, а навпаки, нагромадження несистематизованого, необґрунтованого, суперечливого нормативного матеріалу тільки розхитує ту систему права, яка вже існувала.

198. Чи можна досліджувати методи пізнання права, коли не відомо, що є самою субстанцією права, чим є право-саме-собою? Гносеологія права проблему методу розв'язує принципово інакше. Метод у ній впливає з природи самого права. Метод є гносеологічним породженням апріорно прийнятої сутності права, тоді як право – гносеологічним результатом використаного методу. Його евристичність та ефективність є основним критерієм істинності й правильності прийнятого постулату права.

199. Право є пізнанням, і коли чергове проголошення його нової природи разом із впливаючим з неї методом нічого не додають нам до того, що ми вже знали про право, то це елементарно свідчить про гносеологічне безсилля або хибність прийнятих настанов.

200. За аналогією має розмикатися гносеологічне коло “право – метод” і в пізнавально-правових дослідженнях. Критерієм доцільності подібних пошукових процедур є гносеологічна інтенсивність методу, що проявляється в його евристичній результативності.

201. Гносеологія завершується в методі.

202. Будь-яка концептуальна модель права концентровано виражає свою сутність у специфічному формулюванні методу права. Кожна концепція, чи то юриспруденція понять, природне право, чи право позитивне – це певний метод. Метод же права – це завжди логіка реалізації та розвитку права, в усякому випадку, певне розуміння цього розвитку.

203. Гносеологія права як наука також буде своєю моделлю права, гносеологічну концепцію пра-

ва. За своїм характером це динамічна концепція, оскільки визнає пізнання самою сутністю права.

204. Пізнання ж – процес нескінченний і суперечливий, тому гносеологічна концепція зорієнтована на право як на відкриту, динамічну систему.

205. Це проявляється у формулюванні її методу. Він, з одного боку, суто конкретний і спрямований на роботу з позитивною догматикою як специфічним виразом правової системи суспільства. З іншого боку, гносеологічний метод права завжди може залишати в тію чи іншою мірою відкритою проблему чи то онтології, чи то соціальної проекції права, чи його специфічної логіки. Незмінним є тільки сам каркас, чиста структура пізнавально-правового процесу, а саме онто-гносео-логічна модель з її специфічним методом права. Ця чиста структура постає тепер комплексним критерієм, контрольним пунктом, індикатором повноцінності й істинності будь-якої конкретної школи чи напрямку права.

206. Гносеологічний метод права – це епістемологічний механізм узгодження і взаємодії онтологічних та логічних засад права як специфічний вираз пізнавальної динаміки і розвитку самого права.

207. Цей метод показує, що утворення певної концептуальної моделі не означає завершеності пізнання права. *Право пізнавально невичерпне, оскільки пізнання є самою сутністю права, найглибшою його характеристикою.* Право без пізнання перестає бути правом, бути правдою, стає несправедливим, неправом, антиправом. Регулятивність права є тільки похідною пізнавальною сутністю права.

А. А. Козловский

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПРАВА

Регулятивная динамика права обусловливается разнотипными и разноуровневыми познавательными процессами, которые в совокупности базируются на целостной и в тоже время открытой системе гносеологических принципов.

А. А. Kozlovskiy

GNOSEOLOGICAL PRINCIPLES OF LAW

The regulative dynamics of law is conditioned by different type and different level cognition processes which altogether are based on the integral and at the same time open system of gnoseological principles.